

Jurgio Broel Platerio (1810–1836) portretas. Nežinomas XIX a. tapytojas. Drobė, aliejus, 62 x 54. Šiaulių „Aušros“ muziejus. Nuotrauka iš redakcijos archyvo

JURGIS KONSTANTINAS BROEL PLATERIS

(1810–1836)

PARENGĖ KONSTANTINAS PRIUŠINSKAS

Vienas iš garsiausių šios giminės atstovų Lietuvoje – Jurgis Broel Plateris (*Plater Jerzy, Plater-Broel Jerzy Konstanty*). 1836 m. Simonas Stanevičius laiške Teodorui Narbutui apie „piliečius, pasižymėjusius Lietuvos istorijos ir lietuvių literatūros pamėgimu“, yra rašęs: „Trečias lietuvių literatūros ir Lietuvos istorijos mėgėjas buvo grafas Jurgis Plateris, Raseinių apskrities maršalka. Šis vyras ir jaunuolis, tik baigęs vaiko metus, nepaprastai pamėgęs lietuvių kalbą ir lietuvių tautos istoriją, surinko žymų šios srities veikalų skaičių savo bibliotekon, bet gyvenimo trumpumas neleido jam nuveikti, kiek galėjo ir troško.“ (Labiau už J. Platerį nusipelnusiais S. Stanevičius laikė Dionizą Pošką ir Žemaičių vyskupą Merkelį Giedraitį.)

DOMAS KAUNAS APIE JURGĮ KONSTANTINĄ BROEL PLATERĮ

2007 m. „Knygotyroje“ (Nr. 49) spausdinamoje „Biografijų žodyno“ studijoje „Lietuvos knygos veikėjai“ Domas Kaunas rašo¹ (p. 230–232): „Plateris Jurgis, Plater Jerzy, Plater-Broel Jerzy Konstanty, gimė 1810 07 15 Klaipėdoje, mirė 1836 02 05 / 01 24 Raseiniuose,

palaidotas Švėkšnoje; grafas, Gedminaičių dvaro prie Švėkšnos savininkas, Raseinių apskrities bajorvedis, filologas, istorikas, knygotyrininkas, kolekcininkas, bibliografas, bibliofilas, leidybos mecenatas.

Pradinį išsilavinimą įgijo tėvų Jurgio (Jerzy) ir Karolinos (Giedraitytės) Plater-Broelių dvare Švėkšnoje, 1820–1825 m. mokėsi Kražių ir Vilniaus gimnazijose, 1825–1828 m. studijavo Vilniaus universitete (VU) ir įgijo literatūros ir laisvųjų menų aktualiojo studento diplomą. Iš vaikystės mokėjo lietuvių kalbą, polinkį lituanistikai suformavo korepetitorius nuo gimnazijos laikų S. Stanevičius, knygotyrai – VU dėstytojai J. Lelewelis, A. W. Bohatkiewiczus, jų paskaitos ir veikalai. Vilniaus ir Karaliaučiaus universitetų, Kretingos vienuolyno, dvarininkų ir dvasininkų asmeninėse bibliotekose savarankiškai lavinosi ir tyrė lituanistikos literatūrą ir šaltinius. J. Plateriui įtakos turėjo XIX a. pradžios lituanistinis sąjūdis, ryšiai su lietuvių raštijos veikėjais D. Poška, S. Daukantu ir J. Pabrėža, Karaliaučiaus universiteto profesoriais P. von Bohleno, L. M. Rhesa, Rygos liuteronų kunigu H. Frey'iu, dominikonų vienuoliu ir latvių katalikų pamokslininku J. S. Mieleška. Iš tėvų paveldėjęs dalį Švėkšnos valdų – Gedminaičių dvarą, jame kaupė Lietuvos kultūros istorijos rinkinius: pilių planus, giminės ir didikų portretus, paveikslus, raizinius (turėjo T. Makowskio raizytą Vilniaus panoramą, 1604 m.), taikomosios dailės kūrinius, ginkluotę, numizmatikos, archeologijos, istorijos paveldą. Savišvietos ir mokslo darbo reikmėms sudarė apie 3 000 knygų ir rankraščių įvairiomis kalbomis lituanistinę biblioteką. Ją ženklino antspaudu BIBLIOTHECA // GEORGII COMITIS // de PLATER. Bibliotekoje buvo M. Daukšos versta „Postilla catholica“ (1599), K. Sirvydo lenkų, lotynų ir lietuvių kalbų žodyno leidimai, Rhesos verstos „Ezopo pasakėčios“ ir parengtas Biblijos 4-asis leidimas (abi 1824 m.), G. Ostermeyerio, Rhesos lietuviškų knygų tyrinėjimai vokiečių kalba, S. Daukanto neskeltos veikalas „Darbay senuju Lituwui yr Žemayczui“ (1822 m.) nuorašas, mirus Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Zigmantui Vazai (1566–1632) Varniuose sakyto lietuviško pamokslu nuorašas, Žemaitijos istorinių šaltinių lotynų, lenkų ir rusėnų kalbomis 1788 m. išrašų rinkinys, dokumentų archyvas. Greičiausiai J. Plateriui atiteko dalis D. Poškos rinkinių.

Bibliotekininko ir sekretoriaus pareigas ėjo S. Stanevičius, tapęs J. Platerio darbų įkvėpėju ir talkininku. Išrinktas bajorvedžiu, J. Plateris asmeninę biblioteką pervežė į Raseinius, po mirties ji atiteko S. Stanevičiui, kurį savo Stemplių dvare priglaudė J. Platerio brolis Kazimieras Plateris. Vėliau biblioteka grąžinta į Gedminaičių dvarą, sudarytas fondo katalogas ir laikyta atskirame kambaryje, 1900 m. perkelta į Švėkšnos dvarą, 1910 m. didesnę jos dalį į Veprių dvarą išsivežė J. Platerio sūnėnas bibliofilas Marijonas Plateris. Per Pirmąjį pasaulinį karą Veprių dvaro biblioteka ir archyvas apnaikinti, likučius 1919 m. Širvintų karo komendantas perdavė Valstybės centriniam knygynui Kaune. Šiandien J. Platerio antspaudu paženklintos knygos ir rankraščiai išsklaidyti Lietuvos ir Latvijos mokslinėse bibliotekose, asmeniniuose rinkiniuose.

J. Plateris per palyginti trumpą laiką lenkų kalba parašė keletą kalbotyros ir istorijos veikalų: lietuvių kalbos gramatiką, tyrimą apie lietuvių kalbos kirtį ir muzikalumą, sudarė jos etimologijos lenteles (rankraščiai yra dingę), 27 Žemaitijos seniūnų biografijų rinkinį (vertimas paskelbtas 1921 m.). 1826–1831 m. ištyrė ir parašė pirmąjį knygos istorijos mokslo veikalą lietuvių kalba apie S. B. Chylinkio verstos Biblijos leidimą – „Trumpa žinia apie tą iszdawima lietuwiszkos Biblijos Londone“ (paskelbtas 1964 m.). Liko nebaigtas didelis lietuviškos knygos istorinės parengiamosios medžiagos rinkinys. „Lietuvių literatūros [ir] kalbos istorijos

medžiaga“ (*Materyaly do historyi literatury jazyka Litewskiego*; 3 d.). Jame aprašytos 39 knygos lietuvių kalba, taip pat 3 prūsiškos ir 7 latviškos knygos, kurių kalba laikyta lietuviškos tarpe (iš viso XVI a. – 10, XVII a. – 12, XVIII a. – 11, XIX a. – 16 knygų), pateikti egzempliorių apibūdinimai *de visu*, nuorodos ir šaltinių išrašai iš apie 150 leidinių latvių, lenkų, lietuvių, lotynų, prancūzų, rusų ir vokiečių kalbomis. Lietuviškų ir latviškų knygų sąrašė pateiktos ir kelios svarbios lituanikos ir letikos (latvių – red. p.) knygos kitomis kalbomis. Darbe taikyti lietuviškos knygos istorinės periodizacijos (1 epocha – nuo rašto ištakų iki M. Mažvydo, 2 epocha – nuo M. Mažvydo iki D. Kleino, 3 epocha – nuo D. Kleino iki gyvenamojo meto), *viseto* integralumo (repertuaras suformuotas chronologine tvarka neatsižvelgiant į valstybę, kurioje knygos išleistos, jų turinį, konfesinę priklausomybę ir raidynus) principai, šaltiniotyris, istoriografinis, bibliografinis, tipografinis, tekstologinis, biografinis, lyginamasis, *de visu* ir kiti knygotyros metodai. Istorografinė studija rengta vadovaujantis Ostermeyerio „Pirmosios lietuviškų giesmynų istorijos“ (*Erste litthausische Liedergeschichte*; 1793) ir Rhesos „Lietuviškos Biblijos istorijos“ (*Geschichte der litthausischen Bibel*; 1816) pavyzdžiu. J. Platerio rankraščių fonde Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje taip pat išliko P. Kepeno darbo „Apie lietuvių tautos kilmę, kalbą ir literatūrą“ fragmentai apie lietuviškos Biblijos vertimą iš rusų kalbos, 1810–1827 m. seminarijos mokslus baigusių Žemaitijos kunigų sąrašas ir užrašų sąsiuvinis su pastabomis apie išlaidas, pinigų išmoką S. Stanevičiui ir iš jo saviems reikalams paimtas knygas (visi lenkų kalba).

J. Plateris buvo liaudies švietėjas filantropas, tarp savo valstiečių nemokamai platino tikybinio ir šviečiamojo turinio lietuviškas knygas, išvertė į lietuvių kalbą ir rengė spaudai anglų pedagogo J. Lancasterio (1778–1838) pradinio raštingumo kolektyvinio mokymo lenteles, finansavo S. Stanevičiaus parengto liaudies dainų melodijų ir tų dainų pirmųjų posmų tekstų rinkinio „Pažimes žemaitiškas gaydas“ (1833) išleidimą Rygoje. Siekdamas spartinti ir tobulinti knygų leidimą, siūlė spaustuvę įsteigti Varniuose.“

APIE TAI, KAS DAR NEPASAKYTA

Prie to, kas paminėta D. Kauno tekste, dar norėtusi pridėti keletą faktų, o kai kuriuos teiginius išplėtoti.

Daugelyje rašytinių šaltinių nurodoma, kad Jurgis Konstantinas Broel Pliateris (taip Pliaterių lietuvišką pavardę rekomenduoja rašyti Valstybinė lietuvių kalbos komisija) gimė Gedminaičių dvare, kuris yra šalia Švėkšnos. Bet kuriuo atveju, su šiuo dvaru yra susijęs visas jo gyvenimas, pradedant vaikyste ir baigiant paskutiniaisiais metais. Grafo motina Karolina Giedraitytė buvo kunigaikštė. Jurgis turėjo 5 brolius ir 7 seseris (jis buvo šeštasis ir jauniausias sūnus šeimoje). Iš brolių šiandien labiausiai žinomi trys: Steponas, Pranciškus ir Kazimieras.

J. K. Broel Pliateris, iš pradžių kiek pasimokęs namuose, tėvų buvo išsiųstas į Kražių gimnaziją ir čia mokslo riešutą krinto kartu su broliu Kazimieru. Priešpaskutinėje Kražių gimnazijos klasėje kartu su Kazimieru Broel Pliateriu besimokantis Simonas Stanevičius tapo J. K. Pliaterio korepetitoriumi, kai pastarasis mokėsi antroje klasėje.

Grafai Pliateriai buvo pajėgūs mokslinti savo vaikus. Be Jurgio Konstantino, Kazimiero, Vilniaus universitete mokėsi ir jų broliai Aleksandras, Pranciškus, Steponas, o Juozas studijavo Peterburge.

Vilniaus universitete Jurgis Broel Pliateris, kur studijavo literatūrą ir laisvuosius menus, buvo vienas iš aktyviausių bajoriško žemaičių lituanistinio sąjūdžio dalyvių. Kaip nurodo Vladas Žukas 1989 m. išleistoje knygoje „Lietuvių knygotyros bruožai“, besimo-

Grafų Broel Pliaterių herbinis antspaudas. Saugomas Žemaičių muziejuje „Alka“ (ŽMA B-322, 323). Metalas. Skersmuo 3,2 ir 1,8 cm. Nuotrauka iš leidinio „Žemaičių muziejus „Alka“ (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007)

kydamas Vilniaus universitete, mokydamasis antrame kurse (1826–1827), J. K. Broel Pliateris pradėjo rašyti mokslinį darbą apie 1660–1662 m. Londone išspausdintą S. B. Chilinskio į lietuvių kalbą išverstą Bibliją (darbas užbaigtas 1831 m.).

Universitetą grafas užbaigė 1828 m., būdamas vos 18 metų amžiaus. Tuo laiku jis jau buvo garsus senų knygų žinovas, kolekcionierius (susidomėjęmą knygomis perėmė iš S. Stanevičiaus, kuris vėliau tapo didžiausiu jo draugu ir bibliotekos tvarkytoju).

1830–1831 m. J. K. Broel Pliateris mokėsi Karaliaučiuje, kur susipažino su Liudviku Rėza ir jo paskatintas pradėjo studijuoti lietuvių kalbą. 1833 m. lankėsi Rygoje, finansavo S. Stanevičiaus dainų melodijų rinkinio „Pažymės žemaitiškos gaidos“ išleidimą. Vėliau S. Stanevičius tapo grafo J. K. Broel Pliaterio sekretoriumi, padėjo jam tvarkyti biblioteką.

Į Lietuvą grafas sugrįžo 1831 m., pasibaigus sukilimui, ir apsigyveno gimtajame Gedminaičių dvare. Kartu su juo čia įsikūrė ir S. Stanevičius.

J. K. Broel Pliateris rinko ir platino knygas, ypač maldaknyges. Yra žinoma, kad jo bibliotekoje, kaip jau minėta, buvo daugiau kaip 3 000 knygų, trylikos Lietuvos pilių planai, nemažai kunigaikščių portretų, Lietuvos monetų rinkinys, daug senienų, stumbro odos skydų, S. Daukanto veikalo „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ nuorašas. Grafas rūpinosi švietimu, steigė mokyklas valstiečių vaikams, norėjo kad pagal Beilio-Lankasterio mokymo sistemą veikiančių mokyklų būtų kiek įmanoma daugiau, rūpinosi, kad jos turėtų lietuviškų mokymo priemonių, platino religinio turinio ir moralės temomis parašytas knygeles.

J. K. Broel Pliateris, sulaukęs vos 24 metų amžiaus, jau turėjo didžiulį autoritetą tarp savo luomo žmonių – apie 1834 m. jis buvo išrinktas Raseinių pavieto bajorų maršalka ir kartu su S. Stanevičiumi persikėlė gyventi į Raseinius, kurie, anot M. Valančiaus, „visuomet buvo didžiausias kunigaikštystės miestas, nes čia dažniausiai gyveno Žemaičių starosta, čia susirinkdavo visos kunigaikštystės diduomenė ant suėjimų arba seimų“. Į Raseinius, kaip jau minėta, J. K. Broel Pliateris išsivežė ir savo sukauptą biblioteką. Beje, Raseinių pavieto bajorų maršalkos pareigos J. K. Broel Pliateriui nebuvo mielos.

Grafo žmona Natalija Mikševičiūtė buvo kilusi iš Upytės. Jie turėjo sūnų Teodorą, kuris gimė 1836 m. Tų pačių metų vasario 15 d., kai sūnui buvo vos trys mėnesiai, grafas J. K. Broel Pliateris mirė. Palaidojo jį Švėkšnos miestelio kapinėse.

Savo garsiąją pirmąją lituanistinę biblioteką J. K. Pliateris prieš mirtį S. Stanevičiui paliko testamentu. Šis greitai po to persikėlė gyventi pas buvusio savo globėjo J. K. Broel Pliaterio brolių Kazimierą Konstantiną Broel Pliaterį į Stemplių dvarą, kuris taip pat yra netoli Švėkšnos. Čia S. Stanevičius J. K. Broel Pliaterio biblioteką rūpino-

(Nukelta į 30 p.)

LINKSMOJI KERTELĖ

PARENGĖ ONA NORKUTĖ

SENŲJŲ ŠVĖKŠNIŠKIŲ ANEKDOTAI

Susiginčijo švėkšniškis žydas su žydu iš Naumiesčio ir aiškinasi, kurio miestelio rabinas yra labiau mokytas.

– Mūsų rabinas tikras stebukladaris, – įrodinėja naumiestiškis.

– Kartą jis paliepė sergančiam arkliui keltis, bet tas nesikelia. Tada jis pasakė: „Na, ir pastipk.“ – Arklys netrukus ir padvėsė.

– O mūsų rabinas dar išmintingesnis – jis su pačiu Dievu kalbasi, – nenusileidžia švėkšniškis.

– Meluoja tas jūsų rabinas, – pasipiktina naumiestiškis.

– Ui, ką tu. Negi Dievas kalbėtusi su melagiu?!

Žydas ūkininkas seniau būdavo retenybė, bet kartą toks pasitakė. Per šienapjūtę veža žydelis dar gerai neišdžiūvusį šieną į daržinę. Kaimynas, tai matydamas, jį perspėja:

– Ką tu darai? Tavo šienas sudegs.

– Ui, žmogau, kam šneki niekus?! Ano kaimyno sausas šienas nesudegė, tai kaip mano šlapias sudegs?

Buvo uždrausta važiuoti dideliu greičiu Tilžės tiltu per Nemuną. Kai į kunigaikščio Oginskio karietą pakinkyti arkliai šuoliais perlėkė tiltą, tuoj prisistatė žandaras ir pareikalavo sumokėti 10 markių baudos. Kunigaikštis jam padavė 30 markių ir dar du kartus perlėkė tiltu.

Tada švėkšniškis Jucius su kaimynais susilažino, kad ir jis greitai pervažiuos tą tiltą, bet baudos jam mokėti nereikės. Ir štai jis, pliekdamas savo kumelaitę botagu, kaip įmanydamas greičiau pervažiuo tiltą. Žinoma, prisistatė žandaras, o Jucius maldauja:

– Oi, ponuli, dovanok. Aš kitaip negalėjau: matau, kad kumelė kelia uodegą, maniau, kad š... nori. O ant Jūsų tilto taip švaru, taip švaru, kaip bažnyčioje, visur tokia tvarka, jog net blizga, ir aš negalėjau jai leisti, tad ir skubinausi greitai pervažiuoti...

Juciaus „pastangas“ žandaras įvertino ir baudos neskyrė.

KALBOS PERLIUKAI

Kur pasidauginti?

Vyrukas, laikydamas rankoje pluoštą popierių, ieško kopijavimo aparato ir klausia:

– Kur čia pasidauginti?

Elementai

Švėkšniškė, nepatenkinta savo vaikų tėvu, prašyme pašalpai gauti užrašo: „Iš savo buvusio vyro jokių elementų negaunu.“

Mokomės užsienio kalbų

Į seniūniją užsuka jauna, puošni švėkšniškė, neseniai ištekėjusi už vietnamiečio. Po oficialaus pokalbio tarnautoja pasmalsauja:

– Gal jau išmokote vietnamietišškai?

– Taip. Keletą žodžių jau žinau.

– Kaip vietnamietišškai bus „labas“?

Pagalvojusi ir žavingai nusišypsojusi, jaunoji vietnamiečio žmona ištaria:

–Priviet!

(Atkelta iš 29 p.)

si dar 12 metų – iki pat savo mirties. Po to biblioteka buvo perduota J. K. Broel Pliaterio žmonai ir pervežta į Gedminaičius. Bibliotekos vertės čia daug kas, ypač tarnai, nežinojo, todėl dalis spaudinių ir kitų bibliotekoje buvusių kultūros vertybių Gedminaičiuose buvo sunaikinta.

1900 m. išlikusi bibliotekos dalis buvo pervežta į Švėkšnos dvarą, o 1910 m. didelis knygų mylėtojas ir kolekcionierius grafas Marijonas Broel Pliateris, kaip jau minėta, šią biblioteką išsivežė į Veprių dvarą, kuris yra prie Ukmergės.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, M. Broel Pliateris iš dvaro pasitraukė. Knygos liko be priežiūros. Trumpam grįžęs į Veprius 1915 m., jis susitarė su vietos klebonu, kad šis toliau globos didžiausias bibliotekos vertybes. Žinoma, kad tada buvo paslėptos 6 dėžės grafams Broel Pliateriams priklausiusių knygų ir maišas svarbių dokumentų. Likusioji J. K. Broel Pliaterio bibliotekos dalis vokiečių kaizerinės okupacijos metais stipriai nukentėjo. V. Biržiška yra nurodęs, kad Broel Pliaterių biblioteką vokiečiai jau buvo numatę išgabenti į Vokietiją, tačiau to padaryti neleido vietos šauliai. 1919 m. išlikusią J. K. Broel Pliaterio bibliotekos dalį įsigijo Lietuvos centrinis knygynas. Tada šios knygos atsidūrė Kauno universiteto bibliotekoje, o vėliau – Vilniuje dabar veikiančioje Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje.

Po Jurgio Broel Pliaterio mirties jam priklausiusį Gedminaičių dvarą paveldėjo sūnus Teodoras (gimė 1836 m.). Jo motina Natalija Mikševičiūtė Broel Pliaterienė išteikėjo antrą kartą – už Jono Gruževskio. Apie Teodoro tolesnį gyvenimą žinių yra išlikę nedaug. Žinoma, kad jaunystėje mokėsi Vilniaus universitete, tačiau, būdamas 18 metų amžiaus, nukrito nuo arklio, susižeidė galvą, susirgo psichine liga ir visą likusį gyvenimą praleido Gedminaičiuose. Jam iki pat mirties buvo reikalinga priežiūra. Mirė 1899 m., sulaukęs 63 metų amžiaus. Palaidotas Švėkšnos kapinėse, netoli savo tėvo kapo.

Yra žinoma, kad J. K. Broel Pliateris Žemaitijoje norėjo įsteigti spaustuovę, spausdinti lietuviškas (žemaitiškas) knygeles, kitokius leidinius. Per aštuonerius metus, kada jis dirbo kartu su S. Stanevičiumi, dalis šių užmojų buvo įgyvendinta.

1959 m. M. Mažvydo bibliotekos rankraštyne surasti ir ištyrinėti du J. K. Pliaterio parašyti darbai: aštuoniolikos puslapių rankraštis „Trumpa žinia apie tą išdavimą lietuviškos Biblijos Londone“ ir lenkiškai parašytas darbas „Materiały do historii literatury języka litewskiego“.

Apie kitus jo darbus paminėta cituojamame Domo Kauno tekste.

LITERATŪRA:

1. Kaunas D., „Lietuvos knygos veikėjai“, *Knygotyra* (Nr. 49): *Biografijų žodynas*, 2007 m., p. 230–232.

2. Petras Čeliauskas, „Jurgis Pliateris – mūsų kultūros veikėjas“, *Aitvarai*, Nr. 5, 1996.

3. Plater J., *Materiały do historii literatury języka litewskiego*, d. 1–3, apie 1825–1832, *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 112–1.

4. „Nekrolog“, *Kuryer Litewski*, 1836 m. gegužės 5 d., Nr. 35.

5. Norkutė O., „Minint 190-ąjį Jurgio Pliaterio gimtadienį“, *Šilo karčema*, 2000 m. liepos 22 d., Nr. 84 (433).

6. Rūgytė A. „Grafas Jurgis Plateris“, *Švėkšna*, Čikaga, 1974.

7. Žukas V., „J. Pliaterio lietuvių bibliografijos ir spaudos istorijos darbai“, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1962, t. 2.

¹ Cituojamo teksto trumpiniai pakeisti pilnais žodžiais.